

KORESPONDENCIJA MIHOVILA PAVLINOVIĆA*

Ivan Jelić

Među priložima o narodnom preporodu u Dalmaciji, koji su nastali u povodu njegove stogodišnjice¹, osobito se ističe objavljena izvorna građa, u prvom redu korespondencija pojedinih prvaka preporoda². Korepondencija Mihovila Pavlinovića u tom pogledu zauzima izuzetno mjesto.

Premda je ovim izdanjem postala pristupačna samo jedna njena strana — radi se o primljenim pismima — korespondencija ipak omogućava potpunije upoznavanje mnogih pitanja iz povijesti Dalmacije u drugoj polovini XIX st., što je neobično korisno za njihovu cjelovitiju i objektivniju ocjenu.

Treba konstatirati da je korespondencija, s obzirom na svoj opseg, očigledno neravnomjerna, tako da o nekim manje važnim pitanjima ima dosta zanimljivih podataka i mišljenja, a o drugim, vrlo značajnim događajima i problemima, malo je govora u pismima. Uzrok se tome ne nalazi samo u činjenici da se o nekim pitanjima, iz objektivnih razloga, manje pisalo, nego i u tome što je broj pisama, upućenih Pavlinoviću, bio znatno veći od ovog koji je sačuvan i sada objavljen, ali je u toku vremena dobrim dijelom izgubljen.

---

* Korepondencija Mihovila Pavlinovića, izd. Historijskog arhiva u Splitu, 1962, str. 582, priredili A. Palavršić i B. Zelić. Ova korespondencija je ostatak »nekad opsežne pismene ostavštine« M. Pavlinovića, a sadrži 445 pisama upućenih od 82 korespondenta, uglavnom njegovih prijatelja iz Dalmacije i Hrvatske. Prirediivači su s pravom istakli potrebu da bi poslije objavljivanja Pavlinovićeve primljene korespondencije »trebalo prići evidentiranju i objavljivanju njegovih vlastitih pisama. U prvom redu trebalo bi objaviti barem ona njegova pisma koja se nalaze pohranjena u javnim arhivima i bibliotekama, tako npr. njegova pisma Strossmayeru i Račkome u Arhivu Jugoslavenske akademije, te pisma Kostiću Vojnoviću u Rukopisnom odjeljenju Sveučilišne knjižnice u Zagrebu«.

¹ O tim priložima usp. I. Jelić, Novi prilozi o narodnom preporodu u Dalmaciji, HZ XVI, 1963. O priložima koji su prije toga napisani o narodnom preporodu u Dalmaciji usp. N. Čolak, Narodni preporod u Dalmaciji u svjetlu historiografije, Radovi Instituta JAZU u Zadru VIII (dalje: RIJAZ), 1961, 345—413. O osnovnim problemima hrvatske povijesti u drugoj polovini XIX st. usp. raspravu J. Šidak, Hrvatsko pitanje u Habsburškoj monarhiji, HP IX, 1963, br. 2, 101—121, i br. 3, 175—194, u kojoj je obuhvaćena sva važnija literatura.

² Usp. Pisma Miha Klaića uredniku »Narodnog lista« Jurju Biankiniju, RIJAZ VI—VII, 1960, 273—304; Iz korespondencije Miha Klaića, Arhivski vjesnik III, Zagreb 1960, 119—155; Klaićeva pisma Rafi Arneriju, Zadarska revija (dalje: ZR) 1961, 295—316; Polemika Nodilo-Tommaseo (prev. V. Rismondo), Mogućnosti, 1961, br. 5, 422—428, br. 6, 495—513, br. 7, 612—621; Cv. Fisković, Dopisivanje Stipana i Mate Ivičevića, Mogućnosti 1962, br. 12, 1179—1204; I. Perić, Iz prepiske Božidara Petranovića s Baltazarom Bogišićem, ZR 1962, br. 2, 141—147; A. Nazor, Pisma trojice dalmatinskih preporoditelja J. J. Strossmayeru, RIJAZ VIII, 1961, 418—425.

Zadaća je ovog priloga da se osvrne na onu stranu korespondencije koja baca više svjetla na neke bitne političke probleme u Dalmaciji u drugoj polovini XIX st., a za koje je bila neposredno vezana i djelatnost Mihovila Pavlinovića.

1. Iz prvih godina narodnog preporoda u Dalmaciji sačuvano je nažalost vrlo malo pisama, tako da na razdoblje do kraja g. 1866, koja predstavlja značajnu godinu u razvoju nacionalne ideje u Dalmaciji, otpada tek deseti dio korespondencije.

Među pismima ističe se nekoliko njih koja sadržavaju mišljenja korespondenata o pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Budući da su nastojanja dalmatinskih narodnjaka oko ujedinjenja nailazila na vrlo teške prepreke od strane bečke vlade i dalmatinskog namjesništva, njihova dalja borba dobivala je pod pritiskom stvarnosti znatno užu okvir — zaokret prema najakutnijim unutrašnjim problemima, koji su se doista mogli rješavati, a to je ponarođenje uprave i školstva tj. prodiranje narodnog jezika u javni život. Zato je karakteristična misao Jurja Pulića u vezi s vođenjem narodne borbe u Dalmaciji, koja treba da se više oslanja na »naša nastojanja« nego »u Hrvate i Mađare«. Po njemu: »Čudorednost i nauk prosta puka nek bude prvi i najposlednji posao«.³

Pulićevu misao potvrđuje i Miho Klaić, koji je kao član regnikolarne delegacije Hrvatskog sabora, izabrane u ožujku 1866. za pregovore s regnikolar-nom delegacijom Ugarskog sabora o državnopravnim odnosima kraljevina Hrvatske i Ugarske, iznio u jednom pismu⁴ svoje utiske iz Pešte o spomenutim raspravama. Izražavajući u stvari mišljenje Narodne stranke, koja je upravo u sklapanju hrvatsko-ugarske nagodbe gledala oslobođenje Dalmacije od pritiska Beča, Klaić opisuje Pavlinoviću svoje držanje na pregovorima ovim rječima: »Netreba da ti kažem da sam ja sa svom silom nastojao i nastojim da se do porazumljenja dođe; i mogu ti reći, da se je mene slušalo, može bit da bi dosad sav posao dovoljno svršen bio«. Međutim, zbog odugovlačenja pregovora, za što glavna krivnja pada na Mađare⁵, Klaić zaključuje da ne preostaje drugo nego »dobro treba pazit za položaj narodne stranke ne otegotit, i ispravan se držat za svakom prigodom znati se okoristit. Zadnji izbori kažu da narodna stranka sve jače raste, da zemlja se preobražava; nastojmo svom silom napried u tom smislu, a ostalo nam sve deveta briga«. Zato za njega »svaki korak koji mi sami na vlastitim našim nogama u zemlji učinimo, više vriedi za napredak naše narodnosti, nego bi za sad isto sjedinjenje dokle je stanje stvari onako u Hrvatskoj poremećeno«.

³ U pismu od 1. V 1866, str. 39.

⁴ U pismu od 7. VI 1866, str. 42—44.

⁵ Klaić je ipak izražavao nadu u uspjeh pregovora, pa u spomenutom pismu piše Pavlinoviću: »Uzprkos tvrđenju novinah nemože se još reći da s Mađarima neće bit ništa. Ako oni nisu odmah obiručke prihvatili naše predloge, i štogod za prigovorit jim priznašli, to je naravna stvar i tako je moralo bit. Brez puštit se u potanje razglabanje, moram ti reći, da ako i ne dovršimo sve potanko, jer će nas rat razćerati, ja se stalno uhvam, da ćemo se mi razići iza stalno postavljenog podloga za dalje ugovaranje ako ga uztreba, zašto ko zna što će ovaj ogromni rat, koji započimlje, urodit posljedica za nas i za sve austrinske narode!« (43)

Kakvo je bilo gledanje predstavnika Narodne stranke u Hrvatskoj na takvu politiku dalmatinskih narodnjaka, jasno pokazuje pismo Franje Račkoga iz prosinca 1866.⁶ Ističući potrebu neposrednih pregovora Hrvatskog sabora s Bečom, uz određene uvjete, među kojima je u prvom redu taj da »sabor nije voljan stvoriti zakonsku osnovu ob odnošaju troj. kraljevine prema Austriji, dok se Dalmacija (porazumkom s njezinim saborom) nesdruži«, Rački osobito zamjera narodnjacima u Dalmaciji da izbjegavaju pitanje o sjedinjenju. Tako on, pozdravljajući imenovanje Klaića od strane dalmatinske vlade za nadzornika pučkih škola u Dalmaciji, otvoreno izražava sumnju: »Nije li u svem tom sakrivena namjera, da Dalmaciji omili njezina ‚autonomija‘, pak da se preprieči ili bar odgodi sjedinjenje?« Rački oštro osuđuje izbjegavanje hrvatskog imena u Dalmaciji, u čemu griješi i *Il Nazionale*. »Varamo se — ističe on — da će se oni koji se plaše hrvatske zastave boriti za narodna prava pod zastavom ‚ilirskom‘ ili ‚slovinskom‘.⁷

Međutim, prema mišljenju Klaića, ostaje i dalje najvažnija borba s autonomasima, pa to on u travnju 1867. obrazlaže ovim riječima: »Za nas nije velika politika dokle se opće okolnosti ne promjene, a osobito dok se unutra naših granicah ne poboljšamo.«⁸

2. Šest pisama Eugena Kvaternika zaslužuju punu pažnju, jer je on u njima iznio, s jedne strane, svoje poglede na aktualne probleme i mišljenje o političarima u Hrvatskoj, a s druge vlastito političko gledište.⁹

Pavlinovićev govor održan prilikom otvaranja čitaonice u Jelsi¹⁰ potaknuo je Kvaternika da mu se obrati pismom od 10. listopada 1868, koje pokazuje dobrim dijelom njegove poglede. Kvaternikov stav prema narodnjacima u Hrvatskoj vrlo je oštar i politički doista nerealan. Sva ta shvaćanja, iznesena u Kvaternikovim pismima, u mnogome će pomoći i jasnijem shvaćanju Pavlinovića gledišta. Zato je neobično važno istaći da se iz tih pisama vidi da je Kvaternik upravo u Pavlinoviću gledao propagatora pravaštva u Dalmaciji. Tako on u pismu od 23. veljače 1869, govoreći o značenju i ulozi pravaštva, upućuje Pavlinoviću ove riječi: »Bog se je smilovao našem narodu, kada je premilostivo dopustio da budete vi gospodine zatočnikom stranke prava u Zavelebitskih stranah; to vrijedi jednu bitku na otvorenom polju nad dušmani stečenu; jer hervetski narod nemože uspješnije pobjediti, ako ne upoznavajuć sam sebe, pravo svoje a kroz to i političku svoju snagu.«¹¹

Od najvećeg je interesa i gledanje Kvaternika na pitanje Srba u Hrvatskoj. On baš u tom pitanju osobito zamjera Hrvatskom saboru što je 1867. priznao srpski narod u Hrvatskoj. U vezi s tim, značajne su ove njegove riječi:

⁶ U pismu od 11. XII 1866, str. 57—58.

⁷ U pismu ima zanimljivih podataka o pripremanju zaključka Hrvatskog sabora od 18. XII 1866, jer se prema riječima Račkoga uvidjelo »da se s Ugarskom nemože uglaviti savez probitačan trojednoj kraljevini«, pa se odlučilo »dogovarati s krunom« (57).

⁸ U pismu od 17. IV 1867, str. 64—65.

⁹ Ova je pisma iskoristio Marin Pavlinović u svom prilogu: Lični dodiri Eugena Kvaternika s Mihovilom Pavlinovićem, HP 1962, br. 4, 272—278.

¹⁰ V. Pavlinovićeve »Pjesme i besjede«, Zadar 1878.

¹¹ V. str. 105.

»Napokon: kako da se Hrvati još čemu od drugdje nadaju, kada opet ti isti, prvi sinovi domovine' pogaziše prava, *krv i narodnost*, te um, t.j. znanost, priznavši godine 1867-e, na svom saboru, da imade na svetom hrvatskom zemljištu, *osim narodnosti i jezika hrvatskoga*, neki još drugi, *srbski narod i jezik*, pravo ravno s Hrvatima na svetu našu baštinu hrvatsku?«¹²

Kvaternikova pisma pokazuju da se Pavlinović nije složio s mnogim njegovim pogledima, osobito u srpskom pitanju.

Kako se vidi iz Kvaternikova pisma od 22. lipnja 1869,¹³ Pavlinović mu je primijetio, u vezi sa slavoserbstvom, ovo: »Surovi način kojim udarate na Slavoserbe i na Serbež, čini da vas se mnogi, inače iskreni i prostodušni Hrvati plaše«. Ovo pismo pokazuje jasnije Kvaternikovo, odnosno pravaško, gledanje na Srbe u Hrvatskoj. »Što je to serbež? — pita se Kvaternik i odgovara — ono infamno sredstvo, kojim se naš narod protiv boga i znanosti cieпка tuđoj maliciji za volju dva naroda u dva logora.«¹⁴

Kvaternikove misli se protežu i na pitanje Bosne i Hercegovine, pa u vezi s tim ukazuje na potrebu rada u tim zemljama: »Osobito se ne zaboravite vi tamo s hervetske bratje svoje preko granice: Rus i Englez se brine, što biva u Bosni i Hercegovini; a mi da se ne stavimo u savez s tamošnjim braćom? Kroz častne naše fratrove, sveštenike nastojte *duhom* djelovati na one sirotice naše; stvorite *moralnu ligu*; gledajte da *čitaju*; ovostrane duševne plodove; rečju: da se *prepoznamo*. — Što je nami raditi na *Krajišnike* i *Planince*, to je vami djelovati na Hervate Bosno—Hercegovачke; da *očute* i *osiete* biti *Hervatima*. Mi svojoj zadaći nećemo pofaliti, uz obći rad na narod.«¹⁵

¹² V. str. 94.

¹³ V. str. 108—124.

¹⁴ Kvaternik izražava vrlo jasno svoj stav i politiku prema Srbima u Hrvatskoj i Dalmaciji:

»Ako' verujemo u jednoga *Boga* i njegovu pravicu; ako poštujemo *znanost*; ako držimo, da se pravedna stvar *krivudanjem* i lažju nesmiје braniti, jer time pokazuje, da je kriva; čemu priznavati na svetoj našoj zemlji infamiju serbeža? — Što mislite time postići? ublažiti Byzantinca? prevariti Byzantinca? Njekojim je ime *hervatsko* gore nego li sotoni blagoslovena voda, što se govori? — Ako to mislite, onda Vas sažaljevamo! Onda podkapate samih sebe, i doskora ćete opaziti, da ste na posve krivom putu!

Mi za ta krivudanja neznamo; mi znamo, da je puerilno nadati se što od njih; — mi znamo, da propadajućoj Austriji to je najstrašniji nož proti našem narodu: stoga otvoreno velimo: samo izdajica domovine i kervi naše, izdajica *uma* t. j. znanosti, može vere radi reći na svetoj hervatskoj zemlji da je *Serb* a ne *Hervat*. Otvoreno velimo dotičnim, da će znati hervatski narod osvetiti takovo izdajstvo, *uništiv* takovi *nakot* vere, koja je kadra iz ljudih učiniti izdajice kervi i svetinjah svakomu narodu najmilijih.

Kod nas u *provinc.* Hervatskoj i Slavoniji ima na 800 hiljada katolikah 129.000 vlašadi. — Kod vas na 420.000 žiteljah imade jih nešto preko 80.000; mi se neobziremo, što jih ima u granici *do polovine*; njih je jedva spram ukupnosti našega naroda *jedna petina*: ali mi smo jih ovdje čistom narodnjom politikom tako priredili, da niti pisnuti se neusuđuju; a *mladost* začimlje pristajati uz nas: tako imponira politika otvorena, muževna, čista.

Čemu i Vi nepostupate ovako? Nemora li vas stid oblit, kada čitate u vašem listu »mi Hervati i Serbi?« Šta ste dakle? Zar nevidate, da ostajete svako *bez narodnosti*? Kome je na čelo udaren *žig serbstva*, da bi mu se vidjelo to je *Serb*? Zar nevidate, da time radite u prilog najlukavijim dušmanom vašim?« (121)

¹⁵ V. str. 122.

U vezi s takvim pogledima, Kvaternik iznosi ukratko i program Stranke prava.¹⁶

3. Međutim, treba istaći da je na Pavlinovića ipak utjecalo pravaštvo — dakle veza s Kvaternikom. Ma koliko se on nije slagao s njim u nekim pitanjima, nekoliko pisama u kojima se spominje njegov, do danas još nepronađeni, nacrt programa Narodne stranke pokazuje da je on ipak bio prvi pobornik ideje pravaštva u Dalmaciji. Tako mu u vezi s tim narodnjak Franjo Lanza otvoreno primjećuje: »Meni se čini da kad bi se onaki program prodao po Dalmaciji kao program tvoj, ne samo da nebi donio koristi, nego bi mnogo oštetovao naše narodne stvari. Što će reći srbi pravoslavni? U tvome programu, a navlastito u *Razboru* ima toliko koješta da ih sasvim i za vazda odijeli od nas; a naše sadašnje stanje tako je (da) se nemamo dijeliti poništa, nego složiti sve sile za dostignuće svrhe koja nam je sada glavno i najviše potrebita, to jest održanje narodnoga duha i svijesti proti navali i spletkama svakovrsnoga tugjinstva. Nije ovo čas, ja cijenim, da se među sobom gombamo jesmo li hrvati oli srbi, kad imamo dušmana na vratu koji nam niječu jedno ime i drugo.«¹⁷

I u pismu Koste Vojnovića od 20. siječnja 1870.¹⁸ vidi se neslaganje s Pavlinovićevim programom. On ga obavještava da ni Strossmayer ne odobrava taj program jer je »pogibeljan slogi«. Osim toga, jasno ukazuje i na Pavlinovićevu naklonost pravaštvu ovim riječima: »Svak prijeko gleda na „Hrvatsku“¹⁹ — jer je smatra opasnu slogi. Ja bi te svijetovao da razbiješ odnošaje s njome, i da ne gubiš upliv veliki koji imaš kod nas, goneći politiku u kojoj ćeš ostanuti osamljen amo i preko Velebita.«²⁰

Kako je među prvacima Narodne stranke odjeknuo Pavlinovićev govor biračima u Makarskoj, održan 22. listopada 1873 — u kojem je iznosio misli iz

¹⁶ »Stranka prava neruši samo; nego i *gradi*. Ona, strovaliv *načelo* buncanja sa *slavizmom* (pojmom ne samo *nemogućim*, nego i ubitačnim po nas) protustavila mu je odmah *načelo* živo, bujno, kripko: *načelo narodnosti*, narodnosti svoje vlastite *hervatske*; kao takovo upravo moguće, izvedivo, pače de facto od *Bojane do Soče* *obstojeće*, priznato po celom svetu ne fantasmagorijom.

Postaviv ovako *načelo* svoje, ona je morala *logično* odmah i na to pomisliti: *na što* da ga upre, za da se *čim prije* ono i razvije.

S nutra ga je uprla na *pravo naroda našega*; proglasiv tako javno i svečano, *mi nismo buntovnici*; mi *samo* svoje zahtjevamo; želimo *ponajprije* da se nam to naše pravo vrati po *nuternjih* faktorih, bez bunah i nasilja, pa da nastavimo tada, uz dobljene *dovoljne garancije*, slobodni naš i nezavisni život koji nas po *pravu našem* ide, kojeg smo mi lišeni ne s *junaštva* nepriateljah naših, nego s *krivorote* i gnjisne *nezahvalnosti* njihove za nečuvene naše *žertve*.«

Zatim Kvaternik ističe vanjsku komponentu u pravaškoj politici, koja bi se oslanjala na Francusku. V. str. 119—120.

¹⁷ U pismu od 20. XI 1869, str. 129.

¹⁸ V. str. 132—133.

¹⁹ Misli se na pravaški časopis, koji je izlazio u Zagrebu a uređivao ga V. Bach. U njemu su najviše surađivali Starčević i Kvaternik.

²⁰ U vezi s tim zanimljiv je i Vojnovićev podatak o Ivi Giuniu, koji je u to vrijeme postao urednik Narodnog lista: »Kad je prošlo novi urednik iskušo sam ti ga: pravi Starčevićanac, kako da je na pamet naučio tvoj program. On ti se slaga podpuno s Hrvatskom« (132).

programa — najbolje pokazuje Klaićevo pismo u kojem izričito zahtijeva da se ne objavi.²¹

Polemiku između Pavlinovića i Klaića oko programa i sjedinjenja, koja je izbila još uoči izbora 1870, osudio je i Matija Mrazović. Zato se on obraća Pavlinoviću ovim riječima: »Nu ja držim, da će i tebi pa i Klaiću biti svetija stvar narodna nego osobna čudljivost. Na svaki način treba da to popravite. Ostane li tako narodna je stvar propala u Dalmaciji za dugo. Niti će to tebi, niti Klaiću služiti na čast. Ti si i onako svoju svrhu postigao; Klaić je svoj program zabacio i posve nedužnim pozivom zamienio. A kod izborah, koga je volja, neka govori o sdruženju, osobito ako bude ikokim načinom izazvan; koga nije volja, neka govori o drugom čemu. — Ja dakako nebi preporučio narodu nikoga koji je kadar zatajiti narodni program, a to je sdruženje.«²²

Pavlinoviću zamjera i Lovro Monti koji u pismu od 23 lipnja 1870, osvrćući se na nesporazum s Klaićem, ističe ovo: »Ja dakle mislim i tvrdo se nadam da ćemo i ta nesporazumljenja ukloniti i taj razdor preboljeti, a da koji god budu zastupati narod i narodne pravice, radiće složno, jer se bojim da još nije došlo vrijeme od ciepanja stranke, bojim se jer su naši neprijatelji još posve snažni, a želim e da nebi nikada došlo to vrijeme, da nebi nikada postala ta nužda.«²³

4. Rascjepu u Narodnoj stranci u Dalmaciji znatno je pridonio Pavlinovićev klerikalizam, koji su osuđivali mnogi suvremenici, što se jasno vidi iz nekih pisama.

Kosta Vojnović u pismu od 22 prosinca 1870, u vezi s krizom koja je nastala u zadarskoj čitaonici zbog nezadovoljstva s Pavlinovićem, konstatira da je u njoj prevladala antiklerikalna struja te zaključuje: »Niko ne bi se bio sanjao da leži *toliko protiv svećenstva i vjeri*.«²⁴

U vezi s tim važno je istaći i mišljenje Račkoga, koji u pismu od 28 kolovoza 1871. upozorava Pavlinovića: »Ja mislim, da bismo jednako griješili, kada bismo medj naš narod bacili zublju vjerozakonskih razmirica, koje potresuju zapadom, osobito Njemačkom; nam netriebe, da dodirnem najnoviju, pisati i radit ni za ni protiv nauci o papinoj nepogriješivosti...«²⁵

²¹ »Čitao sam tvoj govor, i nemogu se dosta dočuditi kako si mogo promisliti da u sadanjem stanju stvari, on se tiska. Iza strasti na sve strane podpirenih, i koje strašnom mukom nastojimo da ugasimo, ono bi bio pravi *petrolio*. Bogom te i domovinom zaklinjem, da ga nigdje i nikako ne tiskaš barem za sada. Da si samo stranu pozitivnu programa razvio, hajde; bilo bi neumjesno, ali moglo bi proći. Ali šta ti je trebalo one polemičke strane? Ona vrieda na sve strane, a ne hasni ni šupalj bob!« (208).

Ovaj govor je ipak objavljen u Narodnom listu od 15. XI 1873.

²² U pismu od 22. VI 1870, str. 139.

²³ U vezi s pitanjem sjedinjenja, Monti piše: »Imamo li mi dosta snage za opirati se odlučno Beču? Jeli pravi zeman tog otpora i te borbe? U malo-rieči, možemo li mi nadati se uzpiehu, pobiedi? Nešto mi sve razbor šapće, da će pitanje siedinjenja biti bez nas i mimo nas a može biti s nami proti nas riešeno, a prije nepovoljno, nego povoljno za nas. Švaba ne gleda nego kako će nas skuplje prodati i ustupiti, a Mađar kako cienije i sgodnije i probitačnije po se, pogodbu sklopiti.« (141)

²⁴ V. str. 171.

²⁵ V. str. 179—180.

Razloge osude Pavlinovićeve klerikalizma iznosi Klaić u pismu od 29 kolovoza 1871,²⁶ a potvrđuje ih i više drugih pisama.

5. Problem podvajanja Hrvata i Srba u Dalmaciji, čemu je glavni uzrok bio odnos prema pitanju pripadnosti Bosne i Hercegovine, zauzima znatan dio prostora u korespondenciji.

Iz pisama se vidi da je ovo podvajanje dolazilo do izražaja u gotovo svim oblicima javnog života u Dalmaciji.

U pogledu pripojenja Bosne i Hercegovine zanimljivo je mišljenje Josipa Miškatovića, koji u pismu od 14. kolovoza 1876. ističe ovo: »Kad bi ja znao, da bi naša pripomoć mogla skloniti dinastiju i vladu, da uzmu Bosnu, ja bi, od kad se je Srbija ukazala preslabom, pripomogao u Bosnoj bez ikakvih uvjeta i zahtieva. Neka budemo i pociepani, samo da Bosna neostane pod Turskom. Znam ja, da bi Austrija nastavila svoju politiku i štitila Bosnu od svakoga doticaja s nami; znam ja da se ona nebi žurila spajati Krajinu i Dalmaciju, ali bi bila prevelika naša sreća da uzme Bosnu, i ja bih u to ime sav svoj trud uložio, koji oni od nas ištu.«²⁷

Pavlinovićeve definitivna protusrpska pozicija jasno se vidi iz Klaićeve pisma od 29. ožujka 1877, u kojem mu se obraća ovim riječima: »Bog te oslobodio od simpatija prevrćućih prema Austriji, i od prećerane mržnje proti Srbstvu i pravoslavlju. Ova simpatija i antipatija, to su dvie tvoje mane, tom razlikom između njih, da ako je antipatija donekle zaslužena, simpatija Bogme nije. Te neopravdane simpatije svjedok mi je zadnji članak, kog si Don Juri (Biankiniju; I. J.) poslao, a ja sam ga svjetovao da ga ne tiska i da ne kalja Nar. List. Dok sve biva onako kako biva, ne možemo pjesme pjevat ni u prilog budućnosti ove države. Gledaj, dragi D. Miho, da ta simpatija, koja je u tebe iskrena i bona fide, i tebe istoga ne okalja. Austrija je vazda tako postupala prama onim koji su je pošteno služili.«²⁸

²⁶ »U obće sada po nas Slavene povoljne su okolnosti, i, ako uznademo, moći ćemo se okoristiti. Nego znati i ljudi biti, tu je pitanje. Nego ni znati ni ljudi biti nećemo, ako se budemo među nami ciepati, i uvadati među nas uzroke novih razdora sa pitanjim, koji amo ne spadaju. Čemu sam se bojo, vidim da se događa. Stavljeno jedno načelo, čovjek pametan valja da je logičan. Tvoj krivo shvaćeni katolicizam doveo te na to da cieniš protiv vjeri rugati se Henri V i njegovom bjelom barjaku. Još malo, pa ćeš na to dići da ćeš narodnjake i narodnu politiku (kao) bezbožnu osuditi...

D. Miho, prođi se takvog katolicizma, ili barem ako i tako hoćeš misliti slobodno ti bilo; ali u politiku te misli neuvađa. Vodimo našu politiku narodnu kako smo i dosad, a vjeruj mi da papa bio ili nebio kralj svietski, bio nepogrešiv sam ili skupa sa svom crkvom, to narodu ništa nepomaže, niti narod za to mari. Strossmayer i Rački kruto osuđivao ovaj bezposleni klerikalizam, koji hoće da zavlada u Dalmaciji i od koga velike nam štete priete. Ovo nije nego zadnja posljedica italianizma dalmatinskog i čudo da previani Hrvat kao ti, to nevidi!

S tobom sam da nam je potreba složni biti, ne samo meni i tebi, nego i svima skupa narodnjakom; ali slogu nećemo postići nego ako neuzbudemo vjeru mješali sa politikom; a ondje gdje nužno u doticaj dolaze vladati se po zdravom razumu i duhom vremena.« (181)

²⁷ V. str. 244.

²⁸ V. str. 252.

Podvajanje Hrvata i Srba u Dalmaciji jasno je došlo do izražaja na izborima za Carevinsko vijeće u srpnju 1879. Tom prilikom je u zadarskom izbornom kotaru bio Klaić poražen od automaša Gustava Ivanića za koga su glasali i srpski birači. Tako Biankini u pismu od 16. srpnja 1879. obavještava Pavlinovića: »Izdajstvo Obrovačkih i Kistanjskih Srba neće ostati osamljeno. U koliko čujem, Milas i Vojnović potiču ostale Srbe po Dalmaciji da se pridruže njima i da pristanu na izjavu Ivanića.«²⁹

Kada su četiri srpska narodna zastupnika u Dalmaciji početkom 1880. istupila iz kluba Narodne stranke i osnovali poseban srpski klub, odnosi Hrvata i Srba su se potpuno zaoštrili. U Zadru je pokrenut Srpski list koji je poveo oštru polemiku s Narodnim listom. U vezi s tim zanimljivo je Biankinijevo pismo od 22. veljače 1880. u kojemu predlaže da se obustavi polemika sa Srpskim listom. »Prepiruć se s Srpskim Listom — ističe Biankini — mi ćemo podignut srbadiju do neke važnosti, i prikazaćemo svijetu njezine Milaše, Vojnoviće, Bje-lanoviće ko neke ljude važne, za koje nitko ni nezna. Ovdje po kavanam Srpski list nitko ne čita, tako da ga se odrekoše. Po Dalmaciji isto, izuzmeteli hrišćane«.³⁰

Iz Klaićeva pisma od 3. ožujka 1880. vidi se da je Pavlinović odlučno stajao na tome da treba voditi polemiku sa Srpskim listom. U vezi s tim Klaić ističe ovo: »S r b s t v o u D a l m a c i j i najviše je postalo posredovanjem i podporom Rodićevom (dalmatinski namjesnik 1870—1881; *I. J.*). Sad kad su *duhove* izazvali, neka oni misle kako će ih umiriti. Mi hajdemo našim putem, slogu, mir, umjerenost propovjedajući. Na temelju, na kome su se postavili, Srbstvo je i biti će u Dalmaciji vazda na vrbi svirala. Opet ti kažem: ja sam odlučno protivan svakoj polemici, i D. Gjuro je mnenja, i svi najbolji naši prijatelji. Pod našim preziorom nestat će neosrbstva kako je i zemljaštva nestalo, to jest kako djelujućega faktora«.³¹

Osim iznesenih, korespondencija sadrži velik broj podataka i misli o mnogim drugim pitanjima. Ona će u prvom redu poslužiti za potpunije upoznavanje stranačkih odnosa u Dalmaciji i Hrvatskoj, pitanjima odnosa prema Ugarskoj i Austriji, te općenito o političkom životu u Austro-Ugarskoj monarhiji. Treba osobito ukazati na mnoštvo značajnih i zanimljivih podataka o izbornim borbama u Dalmaciji za sabor i Carevinsko vijeće.

---

²⁹ V. str. 290.

³⁰ V. str. 322.

³¹ V. str. 324.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB